

/ KİTAP TANITIMI /BOOK REVIEW

Cilt/Volume: 3 Sayı/Issue: 2, Aralık/December 2018

İbn Nefis'te İnsanın Zihinsel Tekâmülü

Ali Kürşat Turgut, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014, 349 s.
ISBN: 9789753897693

Mehmet Dugan¹

Miladi VIII ile XIII. yüzyıl, İslâm düşünce tarihinde bilim ve felsefe alanında büyük başarıların gerçekleştirildiği bir çağdır. İslâm tarihinde hayranlık uyandıran bu döneme *Altın Çağ* ismi de verilmektedir. Bu dönemde Müslüman bilim adamları hemen hemen her sahada birçok yeni fikre ve buluşa imza atmışlardır. Gerçekleştirmiş oldukları bu faaliyetlerle onlar, sadece kendi dönemlerini ve çevresini aydınlatmakla kalmamış gelecek asırları da etkilemişlerdir. Nitekim Avrupa'nın Rönesans gibi bir tecrübeyi yaşamasında söz konusu Müslüman bilim adamlarının düşünsel çabalarının etkileri yadsınamaz bir gerçektir.

İbn Nefis'te İnsanın Zihinsel Tekâmülü adıyla basılan kitap, Ali Kürşat Turgut'un doktora tezinin düzenlenmiş hali olup, o çağın birikimini yansıtan bir düşünür olan İbn Nefis ve onun *er-Risâletü'l-Kâmiliyye fi's-Sireti'n-Nebeviyye* adlı eseri hakkındadır. Çalışmanın, daha önce üzerinde derli toplu pek araştırma yapılmamış olan İbn Nefis ile ilgili olması ve literatüre yeni bilgiler kazandırması açısından önemli olduğu kanaatindeyiz. Kitap ana başlıklarıyla, "Giriş", "I. Bölüm", "II. Bölüm" ve "Sonuç" bölümlerinden ve bunların alt başlıklarından oluşmaktadır. Eserin son kısmında ise, ek olarak, bu çalışmanın odak noktası olan İbn Nefis'in *er-Risâletü'l-Kâmiliyye fi's-Sireti'n-Nebeviyye* adlı eserinin yazar tarafından yapılan bir tercümesi yer almaktadır. Tercümenin ilave edilmesi, merak edenler için, İbn Nefis'in eserini okuma fırsatı sunması açısından önemlidir.

Giriş, "İslâm Düşüncesinde Felsefi/Teolojik Roman Geleneği" ana başlığı ile başlamaktadır. Bu bölümde adı geçen geleneğin neden tercih edildiğinden ve İslâm düşünürlerinin fikirlerini farklı anlatım tarzlarıyla nasıl ifade ettiklerinden bahsedilmektedir. Kitabın genelinde bu anlatım tarzlarından biri olan felsefi/teolojik roman geleneği üzerinde durulacağı belirtilmektedir. Giriş bölümü, "Felsefi/Teolojik Roman Geleneğinin Ana Teması" ve "Felsefi/Teolojik Roman Geleneği ve Ütopya-Distopya Türü Eserler" adlı iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta felsefi/teolojik roman geleneğinin öncüsü olarak kabul edilen İbn Sinâ'nın (ö. 1037) üç eserinden bahsedilmektedir. Bunlardan en bilineni hiç şüphe yok ki *Hayy b. Yakzân* adlı eserdir. Diğer eserler ise *Risâletü't-tayr* ile *Salâmân ve Absâl*

1 Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi.

adları ile anılmaktadır. Mezkûr eserlerin her birinin kitapta değerlendirilmeleri yapılmakta, İbn Sînâ'nın amaç ve yöntemlerinden bahsedilmektedir. Yine bu tarzda yazılan bir eser olan ve kitapta İbn Sînâ'dan etkilendiği belirtilen Dante'nin (ö. 1321) İlahi Komedyası'na da bu bölümde yer verilmiştir. Bu alt başlıkta yer alan diğer eserler, İbn Hazm'ın (ö. 1064) *Tavku'l-hamâme fi'l ülfе ve'l ullâfı*, Sühreverdî el-Maktûl'ün (ö. 1191) *el-Kıssatü'l-ğurbetü'l-ğarbiyye'si* ve Feridüddîn Attâr'ın (ö. 1221) *Mantku't-tayr* adlı çalışmalarıdır. *Mantku't-tayr*'in merkezini vahdet-i vücud düşüncesinin oluşturduğunu belirten yazar, Attâr'ın bu düşüncesini Hüdhüd kuşu ile diğer kuşlar arasında geçen konuşmalarla sembolik bir tarzda anlattığından bahsetmektedir. Kitapta, felsefi/teolojik roman geleneğindeki en meşhur isimlerden bir diğeri olan İbn Tufeyl'in (ö. 1185) *Hayy b. Yakzân* adlı eserine de içeriğinden, Batı'ya olan etkilerine kadar geniş bir şekilde yer verilmektedir. Bu bölüm, Osmanlı'nın son döneminde materyalizm akımına karşı ele alındığı bahsedilen Şenbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin *A'mâk-ı Hayâl* adlı eseri ve içeriği hakkındaki bilgilerle noktalanmaktadır.

Girişin ikinci alt başlığında Doğu'nun felsefi/teolojik romanı ile Batı'nın Ütopya türünün karşılaştırılması yapılmaktadır. Ütopya kelimesi kavramsal olarak analiz edilmekte ve bu kelimenin semantik değişimlerine değinilmektedir. Ütopya türü eserlere karşı çıkanlar ve destekleyenler nedenleri ile birlikte verilmektedir. Yazar, bu iki tür arasındaki en belirgin farkları çeşitli kaynaklara referansla; Doğu'nun felsefi/teolojik romanındaki kahramanların içe dönük olduğu, bunun aksine, Batı'nın Ütopyası'ndaki kahramanların ise dışa dönük olduğu; ütopyalarda, arzulanan devlet ile toplum işlenirken felsefi/teolojik romanda bu tür konuların yer almadığı şeklinde açıklamaktadır.

Birinci bölümde, İbn Nefis ve hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve çalışmaya esas teşkil eden risâlesi dört başlıkta ele alınmaktadır. İlk olarak İbn Nefis'in *Hayatı* başlığı altında kaç yılında ve nerede doğduğu, hangi eğitimleri aldığı, nasıl bir hayat sürdüğü gibi konulara değinilmektedir. Kendisinin bir hekim olduğunu ve dönemin sultanının özel doktorluğuna kadar yükseldiğini de bu bölümde okumaktayız. İkinci başlık olan İlmi Şahsiyeti'nde kendisinin tıp dışında farklı alanlarda da eserler verdiği belirtilmektedir. İbn Nefis'in tıp alanındaki en büyük başarısı olan *küçük kan dolaşımı* hakkındaki bilgilere ise bu bölümde epeyce bir yer ayrılmıştır. Üçüncü başlık olan *Eserleri* kısmında filozofun on üç eserine ve bu eserlerin içeriklerine değinilmektedir. İbn Nefis'in *er-Risâletü'l-Kâmilîyye fi's-Sireti'n-Nebeviyye'si* adını taşıyan son başlıkta ise eserin içeriği hakkında geniş bilgiler aktarılmaktadır. *Fâzıl b. Nâtik* olarak da bilinen bu eserin, İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzân*'ı ile belirli ölçülerde paralellik arz ettiği ileri sürülerek eserler karşılaştırılmakta, benzerliklerine ve farklılıklarına değinilmektedir. Yazar, İbn Nefis'in bu eserinde Kâmil adını verdiği kahramanı üzerinden kendi düşüncelerini işlediğini de belirtmektedir.

Birinci bölümün son iki alt başlığı İslam'da evrim/tekâmül düşüncesine ayrılmıştır. İlki olan "*İslâm Düşüncesinde Evrim/Tekâmül Düşüncesi ve Dinî Referansı*" başlığında yazar önce, Kur'an'dan referanslarla tekâmül düşüncesini irdelemekte; sonrasında

da ise Câhız (ö. 869), İbn Miskeveyh (ö. 970), İbn Tufeyl, Mevlânâ (ö. 1273), İbn Haldûn (ö. 1406) gibi düşünürlerin tekâmül ile ilgili düşüncelerine yer vermektedir. Diğer başlıkta ise özel olarak İbn Nefis'in tekâmül hakkındaki fikirlerine değinmektedir. İbn Nefis'in görüşleriyle, önceki filozofların bu konudaki görüşlerini karşılaştırmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar; “İnsanın Rasyonel Keşif Yetisi” ve “İbn Nefis'in Kelâmın Ana Temalarını Rasyonelleştirmesi”. Rasyonel keşif ile ilgili olan ilk başlıkta, “İnsan zihni neleri bilebilir?” sorusu üzerine bir konu geliştirilmekte, Kur'ânî bir kavram olan *fitrat* kelimesi ve *akıl* kavramı üzerine geniş tahliller yapılmaktadır. İkinci başlıkta ise İbn Nefis'in mezkûr eserinde -kelâmın ana konularından olan- *uluhiyet*, *nübüvvet* ve *me'âd* kavramları, incelediğimiz kitapta alt başlıklar şeklinde işlenmektedir. Uluhiyet kavramı hakkında düşünürlerin görüşlerine çalışmasında yer veren yazar, hem kelimacıları hem de Meşşâî filozofları kendi içinde karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. İbn Nefis'in ise uluhiyet ile ilgili görüşlerini açıklarken *teleoloji/gâye* delilini daha çok kullandığından bahsederek, bu delile ayrı bir başlık ayırmıştır. Bu başlık altında yabancı düşünürlerin de fikirlerine değinilerek, Kâmil'in bu delil ile neleri kavradığı açıklanmakta ve Hayy ile bir karşılaştırmada bulunmaktadır. Hayy'da bulunan ve Kâmil'den farklı olarak var olan *sezgi/ilham* kavramları için de kitapta yeni bir başlık açılmıştır.

Uluhiyet kavramından sonra nübüvvet kavramı da yine aynı şekilde kelimacılar ve Meşşâî filozofların perspektifinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmekte ve daha sonra da İbn Nefis'in konuyla ilgili görüşlerine yer verilmektedir. Yazar, kelimacıların nübüvvetin gerekliliği konusunda hem fikir olduklarını ancak onun mümkün mü yoksa zorunlu mu olduğu konusunda görüş ayrılıklarının bulunduğunu belirtmektedir. Meşşâî filozoflarınca da konunun insan-faal akıl ilişkisi üzerinden ele alındığını ve nübüvvet konusunu felsefi açıdan irdelediklerini saptayarak bu filozofların özgünlüklerine dikkat çekmektedir. İbn Nefis ise konuya biraz daha farklı yaklaşarak nübüvveti öncelikli olarak Allah-insan ekseninde ele almıştır. Nübüvvetin gerekliliğini *ilâhî inayet* kavramı ile temellendirmeye çalışmasının yanında onu sürekli olarak rasyonel bir zeminde açıklama çabası görülmektedir. Kitapta nübüvvet kısmı “*Son Peygamberle İlgili Rasyonelleştirme Örnekleri*” başlığı altında konuyla ilgili bazı örneklerle yer verilerek bitirilmektedir.

Uluhiyet ve nübüvvetten sonra kitapta işlenen son konu olan *me'âd* (sem'iyyât/ahiret) kavramı yine aynı yöntemle ele alınmakta; İbn Nefis'e geçmeden önce kelimacıların ve Meşşâî filozofların bu konu hakkındaki görüşlerine yer verilmektedir. Kelamcıların konuyu genel olarak ruh-beden ilişkisi ekseninde ele aldıklarına değinen yazar, filozoflarınsa ruh yerine *nefis* ve *akıl* kavramlarını kullanarak konuya kavramsal olarak daha farklı yaklaştıklarını belirtmektedir. Özetle, düşünürlerin ölüm sonrası ruhun ve bedeninin durumu, bunların birbirleriyle olan ilişkileri, cennet ve cehennemdeki hayat ve onların ebediliği problemi konusundaki görüşleri aktarılmaktadır. İbn Nefis'in ise ruh ve nefis kavramlarını farklı anlamlarda kullanılarak konuya başka bir boyut kazandırdığından bahsedilmektedir. İbn Nefis'in

hekim olması dolayısıyla sözü edilen tartışmalara tıp alanındaki tecrübeleriyle de yaklaştığını düşünmekteyiz. Yazar, nefis-beden ilişkisinin yanı sıra hem kelam-felsefe alanında hem de tarihi konularda onun, akıl ile vahyi uzlaştırmaya çalıştığını da vurgulayarak düşünürün özgün yönüne dikkat çekmektedir.

Çalışma, “Sonuç” bölümü ve ek olarak verilen İbn Nefis’in *er-Risâletü’l-Kâmilîyye fi’s-Sîreti’n-Nebeviyye* adlı eserinin tercümesi ile bitmektedir. Kitapta genel olarak izlenen yöntem, düşünürler arasında karşılaştırma yapmaya imkân vermektedir. Ayrıca ele alınan konularda, İbn Nefis’in düşünceleriyle sınırlı kalmadan, İslâm düşünce geleneğinde farklı ekole mensup düşünürlerce ortaya konulan görüşlere bir arada vakıf olabilmekteyiz. Felsefi/teolojik roman tarzında kaleme aldığı eseriyle kelam-felsefe konularına farklı bakış açılarıyla değinen ve hakkında pek fazla bilgi bulunmayan İbn Nefis’i ve mezkûr eserini bizlere tanıtan yazara teşekkürlerimizi sunar, çalışmanın yeni araştırmalara vesile olmasını temenni ederiz.

